

Pojem „psychologická první pomoc“: je užíván (vždy) vhodně?

The term “psychological first aid”: is it (always) used appropriately?

Bianka Hudcová

Ústav speciálněpedagogických studií, Pedagogická fakulta,
Univerzita Palackého v Olomouci

Psychologie a její kontexty 13 (1), 2022, 5–15
<https://doi.org/10.15452/PsyX.2022.13.0001>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International license for non-commercial purposes.

Abstrakt S pojmem psychologická první pomoc je pracováno nehomogenně, bývá synonymizován a zaměňován s dalšími pojmy v kontextu zvládnání krize. Ty mají jiné významy a jsou aplikovány v různých kontextech, což může představovat terminologický chaos. Cílem je prezentovat výsledky konceptuální analýzy pojmu psychologická první pomoc, přehled definujících atributů a synonymních pojmů. Byla užita konceptuální analýza metodou Walkera a Avanta. Ta vedla k určení synonymních pojmů a vymezení definujících atributů. Výsledky ukazují, že nejčastěji bývá užíváno pojmů např. *psychologická / psychická / psychosociální první pomoc, psychosociální pomoc, krizová intervence*. Definující atributy jsou *pomoc, typ události, pomáhající / zasažená osoba, čas, cíl a účel poskytování psychologické první pomoci*. Ze závěru plyne, že psychologická první pomoc je okamžitá krátkodobá pomoc s cílem psychické stabilizace zasažené osoby, zatímco dohledané příbuzné pojmy např. *krizová intervence, krizová pomoc, znamenají spíše další možnosti psychosociální pomoci*.

Klíčová slova psychologická / psychická / psychosociální první pomoc, psychosociální pomoc, mimořádná situace, konceptuální analýza, metoda Avanta a Walkera, krize, osoba v krizi.

Abstract The term psychological first aid is used inhomogeneously in the professional literature of various disciplines, which means that the term is either synonymized or confused with other terms related to the provision of psychosocial assistance to those affected in the context of a crisis. However, they have different meanings and are applied

in different contexts, which can represent a certain terminological and semantic chaos in the professional community.

Aims: To present the results of the conceptual analysis of the term psychological first aid, its defining attributes and an overview of synonymous terms used in the Czech and foreign literature.

Methods: The method of Walker and Avant was used to process the conceptual analysis. It is a frequently used method of conceptual analysis, especially in nursing and psychological research. However, the Walker and Avant method, due to its linearity and clear structure, is also recommended for use in research in other fields of study and science. The analysis is a critical assessment of relevant sources published between 2000 and 2020. The criteria for inclusion of relevant available sources in the analysis included the availability of full text and relevance to the topic addressed, year of publication, source language (English, Czech). By preparing a conceptual analysis, 89 Czech and 717 foreign sources (publications, articles, final theses) concerning possible concepts and definitions of psychological first aid were found. These were further sorted according to the set criteria and analyzed using the individual steps of the selected method of conceptual analysis.

Results: The performed analysis confirmed the assumption of inconsistent use of the term PFA in the context of the crisis. In the surveyed studies, PFA is most often confused or synonymized with the terms psychological first aid (*psychologická první pomoc*), mental health first aid (*psychická první pomoc*), psychiatric first aid (*psychiatrická první pomoc*), psychosocial first aid (*psychosociální první pomoc*), psychosocial support (*psychosociální podpora*), psychosocial intervention (*psychosociální pomoc*), crisis intervention (*krizová intervence, krizová pomoc*), psychological debriefing and others. According to the results of the analysis, the defining attributes of PFA may include *assistance, type of event / situation, assisting person, affected person, time of PFA provision, objective / purpose of PFA provision*.

Conclusion: It has been found that the definition of psychological first aid is described in many available sources and modified to many cultures and languages. There is a clear inconsistency in the definition of the selected concept in the retrieved sources. Psychological first aid is an immediate short-term one-off assistance to assist the affected individual in dealing with emergencies, while related concepts such as crisis intervention, crisis assistance and others mean more options for support and management of psychosocial assistance to those affected in crisis. Determining the defining attributes of psychological first aid enables the creation of a clearer and more specific definition.

Keywords psychological / psychosocial first aid, psychosocial help, emergency situation, conceptual analysis, Avant and Walker method, crisis, person in crisis.

Úvod

V mimořádných situacích (např. při požáru, povodních, větrné bouři, autonehodě, výbuchu plynu) mohou některé zasažené osoby potřebovat poskytnutí psychosociální pomoci. Postupy psychosociální pomoci bývají u těchto osob aplikovány především z důvodu eliminace dopadu mimořádné situace na jejich psychiku (např. prevence vzniku a rozvoje posttraumatické stresové poruchy). Může se stát, že ne vždy je v místě mimořádné situace přítomný vyškolený odborník v oblasti poskytování psychosociální pomoci (např. psycholog, krizový intervent). Z daného důvodu se jeví jako vhodné věnovat pozornost tzv. psychologické první pomoci (z angl. „*psychological first aid*“ – dále jen PFA), tedy laické pomoci, kterou by měl být schopný poskytnout v mimořádné situaci každý. Je na ni tedy možné nahlížet srovnatelně s první zdravotní pomocí (Špatenková et al., 2017).

PFA je označení pro kategorii neformální psychosociální pomoci zasaženým osobám v krizi. V odborné literatuře, ale i v rámci praxe může tento pojem vyvolávat pocit jistého terminologického zmatku a nejednotnosti (pojem bývá buď synonymizován anebo zaměňován s dalšími pojmy souvisejícími s poskytováním psychosociální pomoci v kontextu krize). Např. někteří autoři zabývající se oblastí psychosociální pomoci vnímají PFA jako součást krizové intervence, jiní zase jako „něco“, co stojí mimo ni (Baštecká et al., 2005; Špatenková et al., 2017). I přes skutečnost, že se pojem PFA stává v oblasti poskytování psychosociální pomoci osobám v krizi běžně užívaným, je jeho definování stále spíše obecného charakteru (Bisson & Lewis, 2009; Demircioğlu et al., 2019; Dieltjens et al., 2014; Ruzek et al., 2007). To může vést k mylnému užívání a překrývání pojmu s jinými. Z daného důvodu doporučují autoři Bisson a Lewis (2009) pro další výzkumy v oblasti poskytování PFA bližší specifikaci a detailní definování PFA.

Cíl

Cílem je provést konceptuální analýzu pojmu PFA v kontextu zvládání mimořádných situací (s důrazem na popis jeho definujících atributů a vytvoření přehledu užívaných synonymních pojmů).

Za mimořádnou situaci je pro účely dosažení uvedeného cíle považována nebezpečná náročná životní situace postihující jednu nebo více osob, je neočekávaná, obtížně zvladatelná a ohrožuje osoby na zdraví či životě. Jedná se např. o katastrofu nebo hromadné neštěstí (např. požáry, povodně, větrné katastrofy, výbuchy, autohavárie) (Baštecká et al., 2005; Špatenková et al., 2017).

Metodika

S ohledem na cíl byla zvolena metoda konceptuální analýzy podle autorů Walkera a Avanta. Tato metoda je často užívanou metodou konceptuální analýzy především v ošetrovatelském a psychologickém výzkumu. Jedná se o metodu s jasně danými lineárními kroky. Konceptuální analýza podle autorů Walkera a Avanta obsahuje 8 základních kroků (*select*

a concept, determine the aim or purpose of analysis, identify all uses of the concept, determine the defining attributes, construct the model case, construct the other cases, identify antecedents and consequences, define empirical references). V současné době je metoda Walkera a Avanta pro svou lineárnost a jasnou strukturu doporučována i pro užití v rámci výzkumů jiných studijních a vědních disciplín (Nuopponen, 2010; Walker & Avant, 2019).

Do konceptuální analýzy byly zahrnuty zdroje publikované primárně v časovém rozmezí 5–10 let zpětně, tedy od roku 2010 do roku 2020. V sekundárním vyhledávání došlo (z důvodu komplexnosti tématu) k rozšíření časového rozmezí od roku 2000. K vyhledávání dostupných zdrojů bylo užito následujících klíčových slov a jejich kombinací – psychologická první pomoc (*psychological first aid*), psychická první pomoc (*mental first aid*), psychosociální první pomoc (*psychosocial health first aid*), krize (*crisis*), krizová intervence (*crisis intervention*), psychosociální podpora (*psychosocial support*). Tato klíčová slova byla zvolena z důvodu jejich častého výskytu a užívání v oblasti psychosociální pomoci zasaženým osobám v mimořádných situacích. Za účelem dohledání relevantních zdrojů bylo osloveno Oddělení bibliograficko-informační služby Univerzity Palackého s požadavkem na paralelní vyhotovení rešerše za pomoci výše uvedených klíčových slov. Aby mohly být dohledané zdroje do konceptuální analýzy zahrnuty, musely splňovat tato kritéria – dostupnost v podobě plnotextu a relevantnost vzhledem k řešenému tématu, rok publikování (od roku 2000), zdrojový jazyk (anglický, český). Zpracováním konceptuální analýzy bylo nalezeno 89 českých a 717 zahraničních zdrojů (publikace, články, závěrečné práce) týkající se možných pojmů a definic psychologické první pomoci. Ty byly dále tříděny podle stanovených kritérií a analyzovány podle jednotlivých kroků metody konceptuální analýzy Walkera a Avanta. Studium získaných zdrojů byla identifikována užívaná synonyma a příbuzné pojmy PFA. Paralelně byly za pomoci kódování zjištěny a analyzovány definiční atributy PFA. Ty dokládá také modelový příklad z dobrovolnické praxe autorky.

Výsledky

Přehled synonym a příbuzných pojmů PFA

Vyhotovením konceptuální analýzy došlo k dohledání 89 českých a 717 zahraničních zdrojů (publikací, článků, závěrečných prací) týkajících se možných pojetí a vymezení konceptu PFA. Ty byly dále tříděny podle stanovených kritérií (uvedeno výše) a analyzovány za pomoci jednotlivých kroků vybrané metody konceptuální analýzy.

Bylo zjištěno, že v tuzemských podmínkách je pro vybraný koncept PFA užíváno synonymum jako např. *psychologická první pomoc*, *psychická první pomoc*, *psychosociální první pomoc*. K označení *psychologická první pomoc* se příklání Špatenková et al. (2017). Jako důvod uvádějí doslovný překlad anglického termínu *psychological first aid*. Autoři ale také upozorňují na případné špatné pochopení přídavného jména *psychologická*. To může uměle evokovat pocit, že se jedná o odbornou pomoc, kterou je oprávněný poskytovat pouze profesionál v oblasti duševního zdraví – psycholog. Jedná se však o takovou pomoc, která je srovnatelná se zdravotnickou první pomocí a měl by ji tedy umět poskytnout každý bez ohledu

na profesi. Absolvování školení v oblasti poskytování PFA je však vítáno. PFA je vnímána jako intervenční strategie cílená na dosažení psychické stabilizace u zasažené osoby v krizi a její „předání“ do další odborné pomoci (pokud je to třeba). PFA společně se svépomocí a vzájemnou pomocí tvoří oblasti tzv. *neformální pomoci v krizi*. Andršová (2012) definuje PFA jako přístup založený na souboru základních komunikačních pravidel osvojitelných každým, kdo chce zasaženým osobám v krizi pomoci. Jako soubor postupů cílených na stabilizaci psychického stavu zasaženého jedince popisuje PFA Generální ředitelství hasičského záchranného sboru ČR (MV – GR HSZ ČR, 2012). PFA tak spočívá v identifikaci a saturaci základních lidských potřeb a v případném „předání“ zasaženého do další návazné péče (krizový intervent, psycholog, psychiatr, psychoterapeut apod.). Baštecká et al. (2005) označení *psychologická první pomoc* odmítají. Shodují se s výše uvedeným tvrzením, že při užití přídavného jména *psychologická* může docházet k utváření mylné domněnky nezbytnosti odborného profesního vzdělání v oblasti poskytování PFA. *Psychologickou první pomoc* označuje specializovanou odbornou pomoc poskytovanou psychology, psychoterapeuty či psychiatry. Autoři tedy před užitím pojmu *psychologická první pomoc* preferují spíše pojem *psychická první pomoc*. Tu lze symbolicky přirovnat k matce pečující o dítě, které pláče. Matka jej objímá, chová a pečuje o něj – identifikuje a saturuje jeho potřeby, informuje ho o situaci, je empatická, snaží se dítěti bezprostředně porozumět, podporuje ho ve společném zvládnutí a zabraňuje tak pocitu osamění v krizi. Ve standardech psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek se objevuje také ekvivalent *první psychosociální pomoci*. Jedná se o soubor reakcí / činností směřujících k získání pocitu podpory, koheze a naděje u zasažených osob, dále pak o podporu strategií směřujících k zvládnutí krize vlastními silami s důrazem na mapování a využití sociálních vazeb zasaženého (MV ČR, 2010). V tuzemských podmínkách bývá pojem PFA také zaměňován za *psychosociální pomoc* (označována také jako *psychosociální podpora*, *psychosociální krizová pomoc*, *psychosociální péče*, *krizová asistence*). Vymětal (2009) popisuje *psychosociální pomoc* jako takovou pomoc, jejímž cílem je zjištění a saturace psychosociálních potřeb zasažených osob. Ty mohou mít praktickou, psychickou, emoční, sociální a duchovní podobu. Podle Baštecké et al. (2005) se jedná o běžně užívaný pojem bez jasného vymezení. Uvádějí, že pojem *psychosociální pomoc* je ve společnosti běžně užíván, aniž by byl přesně vymezen. Může mít různá pojetí – od PFA, přes krizovou intervenci až po první intervence návazných odborných služeb (psychologů, psychiatrů, psychoterapeutů apod.). Tato pomoc bývá obvykle poskytována pracovníky pomáhajících profesí – sociálními pracovníky, speciálními pedagogy, psychology, psychiatry, psychoterapeuty, duchovními, zdravotníky a dalšími. PFA může být také zaměňována s označením *krizová pomoc*. Je to služba sociální prevence poskytovaná ambulantní, terénní nebo pobytovou formou, která je určena osobám ohroženým na zdraví nebo životě s nemožností řešit tuto situaci vlastními silami (§ 60, 108/2006 Sb., v platném znění). Podle Špatenkové et al. (2011) se jedná o komplexní pomoc poskytovanou za účelem znovuoobnovení psychické rovnováhy zasaženého. Zahrnuje pomoc právní, lékařskou, psychologickou a sociální. S tím souhlasí také Vodáčková et al. (2012).

Někdy je PFA vnímána jako součást krizové intervence, jindy nikoli. Špatenková et al. (2017) tvrdí, že PFA je považována za začátek jiných možností psychické pomoci

a podpory u zasažených osob. Pojem *krizová intervence* na rozdíl vybraného konceptu označuje tzv. formální pomoc v krizi. Ta je poskytována v situacích, kdy užití neformální pomoci (tedy i psychologické první pomoci) k dosažení psychické stabilizace zasaženého nepostačuje nebo se její užití nejeví jako vhodné. Protože se v případě krizové intervence jedná o pomoc specializovanou, je (za účelem jejího poskytování) nezbytné absolvovat odborné specializované vzdělání či výcvik. Hlavní rozdíly mezi psychologickou první pomocí a krizovou intervencí lze pak spatřovat např. ve formě pomoci, cíli intervence, vzdělání interventa, časové dotaci, procesu intervence apod.

Pojem *psychological first aid* byl podle Everly a Lating (2017) poprvé oficiálně použit na sjezdu odborníků z American Psychiatric Association (dále jen APA) v roce 1944 ve Philadelphii. Za PFA lze považovat takový přístup k zasaženým osobám, který je podpůrný, soucitný a cílený ke stabilizaci a eliminaci akutní psychické tísně a také k podpoře využívání dalších návazných služeb. Jedná se o intervenci, která je zasaženým osobám poskytnuta v akutní krizi, tedy v průběhu krizové situace nebo těsně po ní (Australian Red Cross, 2013; Brymer et al., 2006; Demircioğlu et al., 2019; NATO, 2008; Ruzek et al., 2007; Snider et al., 2011). Australian Red Cross (2013) definuje PFA jako první pomoc poskytovanou zasažené osobě za účelem minimalizace akutní tísně, bezodkladné saturace potřeb a podpory zvládnání krizové situace. Australian Red Cross (2020) označuje za PFA takovou psychosociální pomoc a podporu, která je poskytována osobám zasaženým mimořádnou, katastrofickou nebo traumatickou událostí. Jedná se o humánní, podpůrnou pomoc zasažené osobě v krizi směřující k ochraně zasaženého před dalším poškozením. Při poskytování PFA dochází k saturaci akutních potřeb zasaženého, k podpoře pozitivního copingu a případného využití dalších odborných služeb (Inter-Agency Standing Committee, 2008). PFA je jednorázová pomoc zasažené osobě za účelem obnovení schopnosti samostatného zvládnání krizové situace (Snider et al., 2011). Tento pojem je také definován jako přístup tvořící rámec pomoci pro pomáhající osoby. Pomáhající osoba může, díky aplikaci přístupu PFA do praxe, vhodně a přirozeně reagovat na prožívání a potřeby zasažených osob. Někdy je vybraný koncept také nahrazován pojmy *psychosocial first aid* nebo *social first aid* (World Federation for Mental Health, 2016).

V zahraničí jsou užívány také další synonyma a související pojmy s PFA. Jedná se např. o: *mental health first aid* a *psychiatric first aid*. Pojem *mental health first aid* (dále jen MHFA) může mít dvojí pojetí. Prvotní pojetí nahlíží na MHFA jako na pomoc, která je zasaženému poskytnuta v případě ohrožení psychického zdraví a pohody. Délka poskytování MHFA se odvíjí od míry její potřebnosti, tedy do doby psychické stabilizace nebo do předání zasaženého do péče návazných služeb (Langlands et al., 2008). V druhém případě se jedná o edukační program určený pro veřejnost, jehož cílem je (v rámci prevence) zvyšování informovanosti v oblasti duševního zdraví (Kitchener & Jorm, 2002; Morgan et al., 2018). I když v některých případech může označení MHFA zdánlivě působit jako synonymum PFA, není tomu tak. MHFA představuje komplexněji zaměřený přístup k osobám, u kterých došlo v důsledku traumatického zážitku k narušení rovnováhy duševního zdraví. Daná skutečnost je patrná již z počátečního školení, které se tak liší obsahem i průběhem (Mental Health First Aid Australia, 2017).

Prevence v oblasti duševního zdraví je v zahraničním kontextu také součástí tzv. *psychosocial support*. Uvedený pojem představuje další související pojem s PFA. *Psychosocial support* lze vnímat jako podporu zaměřenou na prevenci proti narušení duševního zdraví nebo pohody. PFA je jedním z přístupů uplatňovaných v rámci poskytování *psychosocial support* (Australian Red Cross, 2020; Inter-Agency standing committee, 2008; Kılıç & Şimşek, 2018). Obdobně je tomu tak i při užití pojmu *psychosocial intervention*. Jedná se o nadřazený pojem, kdy PFA je opět vnímána jako jeden z možných přístupů aplikovatelných u zasažených osob v krizi (Brymer et al., 2006; Demircioğlu et al., 2019; Ruzek et al., 2007).

Určení definujících atributů

Při určení synonym a příbuzných pojmů PFA byly v rámci konceptuální analýzy paralelně identifikovány tzv. definující / kritické atributy, tedy charakteristiky nejčastěji vázané k pojmu PFA. Jsou jimi PFA jako *pomoc, typ události / situace, pomáhající osoby, zasažené osoby, čas poskytování PFA a cíl / účel poskytování PFA*.

Konceptuální analýzou bylo zjištěno, že je PFA jako *pomoc* vnímána jako humánní, podpůrný, empatický a soucitný přístup, podpora, intervenční strategie, rámec pomoci, první psychická pomoc navazující na další formy psychosociální pomoci, neformální pomoci, součást psychosociální pomoci / krizové intervence. Definující atribut *typ události / situace* nabývá podob akutní krize, krize, katastrofy, teroristického útoku, mimořádné situace / události, traumatické události, nouze, náročných životních situací apod. *Pomáhajícími osobami* jsou podle výsledků analýzy odborníci a osoby vyškolené v oblasti duševního zdraví, kdokoli / každý, kdo je ochotný pomoci, pracovníci složek IZS (hasiči, policisté, zdravotníci), pedagogové, duchovní, pracovníci pomáhajících profesí (psychologové, sociální pracovníci, speciální pedagogové). Mezi *zasažené osoby* lze řadit osoby zasažené katastrofou nebo teroristickým útokem, osoby v (akutní) krizi, v mimořádné situaci, zasažené mimořádnou událostí, pozůstalé osoby, ale i pomáhající osoby a dobrovolníky. Dalším definujícím atributem PFA je *čas poskytování PFA*. Jedná se o včasnou intervenci v nejrannější fázi psychosociální pomoci. Tedy okamžitou, jednorázovou a krátkodobou psychickou pomoc v prvních hodinách / dnech / týdnech po mimořádné události, krátce po prožití nebo při mimořádné události, do doby psychické stabilizace zasažené osoby nebo jejího předání návazným službám. Definiční atribut *cíl / účel poskytování PFA* má podobu podpory zvládnání akutní krize, psychické stabilizace zasažené osoby, eliminace akutní psychické tísně, zprostředkování kontaktu s návaznými službami psychosociální pomoci, podpory adaptivního fungování, zajištění pocitu bezpečí, identifikace a saturace potřeb zasažené osoby, monitorování prostředí, poskytování informací apod.

K potvrzení vhodnosti identifikovaných definičních atributů bylo užito tvorby modelového případu a následně případů dalších (hraničních, souvisejících, opačných, smyšlených, nelegitimních). Tyto případy napomohly bližší specifikaci atributů. Výše zmíněné definiční atributy obsahuje následující modelový případ.

„V domově pro osoby se zdravotním postižením (dále jen DOZP) s kapacitou 100 osob došlo k výbuchu plynu ve sklepení a následnému požáru v technické místnosti a dílně. Požár byl ohlášen

díky instalovanému detektoru kouře umístěného na konci chodby. Z důvodu rozsáhlého šíření požáru bylo nezbytné uživatele DOZP bezodkladně z budovy evakuovat. K výbuchu plynu došlo kolem 8. hodiny večerní. Touto dobou bylo v DOZP přítomno 6 zaměstnanců na 100 uživatelů služby. Jednalo se o pečovatele, sestry, speciální pedagogy a sociální pracovníky. Ti začali s okamžitou evakuací uživatelů. Po příjezdu jednotek IZS se k evakuaci přidali také hasiči, kteří už celou situaci řídili. Evakuace byla komplikovaná nejen z důvodu, že se jednalo o vícepatrovou budovu, ale také kvůli různorodosti individuálních potřeb uživatelů vyplývajících z různých kategorií zdravotního postižení (mentální postižení, pokročilá stadia demence, sluchové postižení, zrakové postižení, autismus, omezení hybnosti, kombinované postižení). V zařízení nastal zmatek. Přes snahu zaměstnanců a hasičů několik uživatelů na následky požáru přímo na místě zásahu zemřelo. Uživatelé služby byli celou událostí velmi rozrušeni. Objevovaly se u nich reakce jako pláč, křik, vztek, agrese, apatie, smích, stereotypní pobíhání, uzavření se do sebe, třes, zmatenost, dezorientace apod. Pracovníci DOZP ve spolupráci s psychology IZS začali bezodkladně na místě mimořádné události uklidňovat přeživší uživatele a zajišťovat jejich bezpečí. Identifikovali a saturovali jejich aktuální potřeby, reflektovali jejich prožívání, poskytovali informace o tom, co se stalo a jak se bude postupovat dále (kam budou přestěhováni, z jakého důvodu, jak budou na místo nového pobytu dopraveni, kdo z pracovníků s nimi na novém místě zůstane apod.). Kroky, které pracovníci DOZP společně s psychology IZS v dané situaci aplikovali, vedly k psychické stabilizaci většiny uživatelů služby. U některých však nadále přetrvávaly noční děsy, pomočování, strach, úzkost, nekontrolovatelné záchvaty smíchu anebo sebepoškozování. Těmto uživatelům, i některým pracovníkům, které dopady mimořádné události zasáhly více, bylo doporučeno využít další návazné služby (krizová centra, psychologické či psychiatrické ambulance apod.)“ (zdroj z praxe autorky).

Modelový případ obsahuje všechny zjištěné definiční atributy PFA. Byl vytvořen paralelně při jejich identifikaci. Jedná se o mimořádnou událost (výbuch plynu a následný požár s nutností evakuace). PFA je užitá jako bezodkladná pomoc zasaženým osobám (uživatelům služby) v akutní krizi. Tato pomoc je poskytována pracovníky DOZP a odborníky (psychology) IZS. Za cíl poskytování PFA lze považovat zajištění pocitu bezpečí, identifikaci a saturaci akutních potřeb zasažených osob, normalizaci prožívání, poskytování ověřených informací a informací o možnosti využití návazných služeb a psychickou stabilizaci zasažených osob.

Shrnutí a závěr

Bylo zjištěno, že PFA je běžně užívaným pojmem v teorii i praxi psychosociální pomoci, a to jak laickou, tak i odbornou komunitou. S ohledem na cíl konceptuální analýzy podle autorů Walkera a Avanta byla prokázána nejednotnost v definování pojmu PFA. Dochází tak k překrývání PFA s jinými pojmy z oblasti psychosociální pomoci. Konceptuální analýzou podle autorů Walkera a Avanta došlo k zjištění možných synonym vybraného konceptu PFA. V tuzemských zdrojích se tak jedná např. o synonymně aplikované pojmy *psychologická první pomoc*, *psychická první pomoc*, *psychosociální první pomoc*, *psychosociální podpora*, *psychosociální pomoc*, *krizová intervence*, *krizová pomoc* apod. V zahraničí je jako PFA označována také *mental health first aid*, *psychiatric first aid* a další. Koncept PFA bývá mylně

zaměňován, označován, nahrazován nebo překrývá s jinými příbuznými pojmy týkajícími se psychosociální pomoci v krizi. Patří sem např. : psychosociální podpora (*psychosocial support*) – nadřazený pojem konceptu PFA (Inter-Agency Standing Committee, 2008; Kiliç & Şimşek, 2018); psychosociální intervence (*psychosocial intervention*) – vnímáno také jako nadřazený pojem vybraného konceptu (Demircioğlu et al., 2019; Ruzek et al., 2007; Špatenková et al., 2017); psychologický debriefing (*psychological debriefing*) – PFA se liší především obsahem intervence (Inter-Agency Standing Committee, 2007). Všechny uvedené termíny / koncepty / synonyma / příbuzné pojmy se prokazatelně v oblasti psychosociální pomoci osobám v krizi vyskytují. Je však důležité je důkladně, jasně a výstižně vymezit a definovat tak, aby nedocházelo k záměnám jejich významů / obsahů / účelů, preventivně se předcházelo mystifikacím a míchání kompetencí osob poskytujících pomoc.

Dále byly konceptuální analýzou identifikovány definující (kritické) atributy PFA. Při podrobné analýze pojmu docházelo k častému opakování nahlížení / vymezení PFA jako *pomoci*. Matoušek (2008) vnímá jako pomoc činnost, kdy osoba nebo skupina osob poskytují něco druhému za účelem řešení problému. American Psychiatric Association (dále jen APA) definuje pomoc / pomáhání jako způsob prosociálního chování, kdy jedinec nebo skupina osob jedná s cílem zlepšení stavu nebo pohody jiné osoby nebo osob (APA, 2020). Dalším definujícím atributem konceptu PFA je *typ události / situace*. Dostupná literatura nabízí různá nahlížení na pojmy *krize*, *mimořádná událost*, *krizová událost / situace*, *katastrofa*, *neštěstí* apod. Podle Špatenkové et al. (2017) se jedná o situace, při kterých dochází k dramatickým změnám spojeným s negativními emocemi. Situace, které zasažená osoba subjektivně vnímá jako nebezpečné a v danou chvíli nevladatelné. Jedná se o stav dočasné nerovnováhy organismu zapříčiněný událostí, která souvisí se zásadními změnami a řešeními nebo kritickou událostí (Špatenková et al., 2004). V rámci poskytování PFA zasaženým osobám v krizi může být pomáhající osobou prakticky kdokoli. *Pomáhající osoby* jsou dalším definičním atributem PFA. Rozhodná je pouze jejich chuť a ochota pomoci v mimořádné situaci (Špatenková et al., 2017). *Za zasaženou osobu* je podle Dlouhého et al. (2014) možné považovat osobu přímo zasaženou, jejího příbuzného či blízkého, ale i pomáhající pracovníky (členy IZS, dobrovolníky apod.) nebo jiné pomáhající osoby v krizi.

Dalším definičním atributem PFA je *čas poskytování*. PFA představuje jednorázovou (krátkodobou) pomoc osobám v akutní krizi. Jedná se o pomoc, která by měla být zasaženým osobám v akutní krizi k dispozici, ale neměla by jim být vnucována. PFA je zasaženým osobám poskytnuta v průběhu mimořádné události nebo těsně po jejím ukončení (Brymer et al., 2006; Demircioğlu et al., 2019; NATO, 2008; Ruzek et al., 2007; Snider et al., 2011).

Posledním identifikovaným atributem je *cíl / účel poskytování PFA*. Stěžejním cílem PFA je dosažení psychické stabilizace zasaženého jedince v krizi a případná spolupráce s dalšími návaznými službami (krizová intervence, odborná psychologická pomoc – intervence psychologa, psychoterapeuta, psychiatra apod.) (Špatenková et al., 2017). Pomáhající se poskytnutím PFA snaží eliminovat počáteční stav tísně, identifikovat a saturovat

okamžité potřeby zasažené osoby, podporovat efektivní coping a adaptaci zasažené osoby na nastalou situaci s cílem vytvoření schopnosti se z této situace „zotavit“ (Australian Red Cross, 2020; Inter-Agency Standing Committee, 2007; Ruzek et al., 2007).

Pro další aplikaci pojmu PFA do praxe, ale také do oblasti vědy a výzkumu se jeví jako vhodné jeho podrobnější definování a vymezení (např. na základě zjištěných obsahů definičních atributů). To by mohlo kvalitativně prospět dalším vědecko-výzkumným činnostem v oblasti poskytování psychosociální pomoci zasaženým osobám v mimořádných situacích, ale také pomáhajícím osobám v praxi. Současný „terminologický chaos“ a překrývání PFA s jinými pojmy psychosociální pomoci může na pomáhající osoby působit zmatečně. Ty pak mohou mít problém s vlastní kompetentností, *self-efficacy*, připraveností a znalostí hranic a možností poskytnutí pomoci v mimořádných situacích. K lepší orientaci v oblasti poskytování PFA by mohlo pomáhajícím pracovníkům přinést také pravidelné školení PFA v podobě modelových situací a pravidelných nácviků zvládnání mimořádných situací. Výsledky konceptuální analýzy budou dále užity v rámci výzkumu disertační práce týkající se připravenosti pracovníků rezidenčních sociálních služeb k poskytnutí PFA osobám se zdravotním postižením v mimořádných situacích.

Reference

- Andršová, A. (2012). *Psychologie a komunikace pro záchranáře: v praxi*. Grada.
- American Psychological Association. (n.d.). *APA dictionary of psychology*. <https://dictionary.apa.org/>
- Australian Red Cross. (2013). *Psychological First Aid An Australian guide to supporting people affected by disaster*. National Library of Australia.
- Australian Red Cross. (2020). *Psychological First Aid: Supporting people affected by disaster in Australia*. Získáno z <https://www.redcross.org.au/getmedia/dc21542f-16e4-44ba-8e3a-4f6b907bba6f/Psychological-First-Aid-An-Australian-Guide-04-20.pdf.aspx>.
- Baštecká, B. (2005). *Terénní krizová práce: psychosociální intervenční týmy*. Grada.
- Bisson, I. J., & Lewis, C. (2009, 31. July). *Systematic Review of Psychological First Aid*. <http://www.mhpss.net/?get=178/1350270188-PFASystematicReviewBissonCatrin>
- Brymer, M. J., Jacobs, A., Layne, C., Pynos, R., Ruzek, J., Steinberg, A., Vernberg, E., & Watson, P. (2006). *Psychological First Aid: Field operations guide (2nd ed.)*. National Child Traumatic Stress Network and National Center for PTSD.
- Demircioğlu, M., Şeker, Z., & Aker, A. T. (2019). Psychological First Aid: Objectives, Practicing, Vulnerable Groups and Ethical Rules to Follow. *Current Approaches in Psychiatry/Psikiyatride Guncel Yaklasimler*, 11(3), 351–352. <https://doi.org/10.18863/pgy.456301>
- Dieljtens, T., Moonens, I., Van Praet, K., De Buck, E., & Vandekerckhove, P. (2014). A Systematic Literature Search on Psychological First Aid: Lack of Evidence to Develop Guidelines. *PLOS ONE*, 9(12), 1–13. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0114714>
- Dlouhý, et al. (2014). *Krizová komunikace v zátěžových situacích*. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta tělesné výchovy a sportu.
- Everly, S. G. JR., & Lating, M. J. (2017). *The Johns Hopkins Guide to Psychological First Aid*. Johns Hopkins University Press.
- Inter-Agency Standing Committee. (2007). *IASC guidelines on mental health and psychosocial support in emergency situations*. IASC.
- Inter-Agency Standing Committee. (2008). *IACS Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings: Checklist for Field Use*. IASC.

- Kiliç, N., & Şimşek, N. (2018). Psychological first aid and nursing. *J Psychiatric Nurs*, 9(3), 212–218. <https://doi.org/10.14744/phd.2017.76376>
- Kitchener, A. B., & Jorm, F. A. (2002). Mental health first aid training for the public: Evaluation of effects on knowledge, attitudes and helping behavior. *BMC Psychiatry*, 2, 1–10. <https://doi.org/10.1186/1471-244X-2-10>
- Langlands, R. L., Jorm, A. F., Kelly, C. M., & Kitchener, A. B. (2008). First aid recommendations for psychosis: using the Delphi method to gain consensus between mental health consumers, carers, and clinicians. *Schizophr Bull*, 34, 435–443. <https://doi.org/10.1093/schbul/sbm099>
- Matoušek, O. (2008). *Slovník sociální práce*. Portál.
- Mental Health First Aid Australia. (2017, 14. October). *Are there differences between Mental Health First Aid (MHFA) and Psychological First Aid (PFA)?* <https://mhfa.zendesk.com/hc/en-us/articles/203550314-Are-there-differences-between-Mental-Health-First-Aid-MHFA-and-Psychological-First-Aid-PFA->
- Morgan, J. M., Ross, A., & Reavley, J. N. (2018). Systematic review and meta-analysis of Mental Health First Aid training: Effects on knowledge, stigma, and helping behaviour. *PLOS ONE*, 13(5), 1–20. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0197102>
- MV ČR. (2010). *Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek*. Ministerstvo vnitra – Generální ředitelství Hasičského záchranného sboru ČR.
- MV – GŘ HZS ČR. (2012). *Typová činnost složek IZS při poskytování psychosociální pomoci*. Hasičský záchranný sbor České republiky. MV–GŘ HZS ČR.
- NATO. (2008, September). *Psychosocial care for people affected by disaster and major incidents by disaster: A Model for Designing, Delivering and Managing Psychosocial Services for People Involved in Major Incidences, Conflict, Disaster and Terrorism*. https://www.coe.int/t/dg4/majorhazards/ressources/virtuallibrary/materials/Others/NATO_GuGuidan_Psychosocial_Care_for_People_Affected_by_Disasters_and_Major_Incidents.pdf.
- Nuopponen, A. (2010). Methods of concept analysis – a comparative study. *LSP Journal*, 1(1), 1–12.
- Ruzek, I. J., Brymer, J. M., Jacobs, K. A., Layne, M. CH., Vernberg, M. E., & Watson, J. P. (2007). Psychological First Aid. *Journal of Mental Health Counseling*, 29(1), 17–49. <https://doi.org/10.17744/mehc.29.1.5racqxjueafabgwp>
- Snider, L., Van Ommeren, M., & Schafer, A. (2011). *Psychological first aid: guide for field workers*. World Health Organization.
- Špatenková, N. et al. (2004). *Krize: psychologický a sociologický fenomén*. Grada.
- Špatenková, N. et al. (2011). *Krizová intervence pro praxi*. Grada.
- Špatenková, N. et al. (2017). *Krize a krizová intervence*. Grada.
- Vodáčková, D. et al. (2012). *Krizová intervence*. Portál.
- Vymětal, Š. (2009). *Krizová komunikace a komunikace rizika*. Grada.

Korespondenční autorka: Bianka Hudcová, Ústav speciálněpedagogických studií, Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, Žižkovo náměstí 5, 771 40 Olomouc, Česká republika. E-mail: bianka.hudcova01@upol.cz

Hudcová, B. (2022). Pojem „psychologická první pomoc“: je užíván (vždy) vhodně? *Psychologie a její kontexty*, 13 (1), 2022, 5–15. <https://doi.org/10.15452/PsyX.2022.13.0001>